

Szócsné Gazda Enikő¹ – Mihály Ferenc

A BARÁTOSI REFORMÁTUS TEMPLOM KAZETTÁS MENNYEZETE

„A festett asztalosmunkákra vonatkozó kutatásnak nincs nagy múltja” – ezekkel a kezdő gondolatokkal indította a festett famennyezetekről szóló összegzését Tombor Ilona 1968-ban.² Azóta csaknem fél évszázad telt el. És annak ellenére, hogy e 44 év alatt jópár könyv és tanulmány jelent meg a témáról, amelyek jelentősen kiegészítik ismereteinket,³ még mindig nagy számmal vannak olyan mennyezetek, amelyekről igazán alapos ismertetés napjainkig nem jelent meg.

Tombor a már említett kötet bevezetőjében kiemelte: „Ami határainkon kívül esik, annak számontartása és értékelése Csehszlovákia és Románia kutatóira vár.”⁴ Ebből a gondolatból kiindulva próbálkozunk a Székely Nemzeti Múzeumba bekerült barátosi kazettás mennyezet ismertetésével és értékelésével.

1. A templomról

A barátosi református templom építésének pontos idejét nem ismerjük. Egy köztulajdonról készített leltár adataira hivatkozva 1626-ra, Zágoni Bálint prédikátorsága idejére kelteznek az épület építését.⁵ A templom meglétére utaló első, rendelkezésünkre álló írásos említések az 1680-as esperesi vizitációból származnak, ekkor már „felette sok defectusokat” találtak a vizitátorok az Isten házában, annak ajtajain és a mellette lévő fa haranglábon,⁶ ezek az adatok azt sugallják, hogy az épület korábbi volt, mint annak első írásos említése. Az 1714-es egyházlátogatás kőből épült, támpillérekkel megerősített, zsindeletű épületként ismertette, melynél „az eszterha alatt padlás nintsen.”⁷

Az alig félezerényi lelket számláló egyházközség számára nagy anyagi megterheléssel járt az Isten házában felújítása, így nem csoda, ha még 1752-ben sem tudták a templom régen romlott székeit, hasadozott

„kölábait”, a padlásrész bedeszkázását megcsináltatni.⁸ Az esperesi egyházlátogatások sorozatos felszólításai és büntetéssel való fenyegetései kellett ahhoz, hogy az 1760-as években nagyobb mérvű felújítási munkálatokra határozza el magát az egyházközség, ennek egyik látható, máig megcsodálható jele a templom festett berendezési tárgyainak elkészíttetése volt.

A 18. század a református egyházművészetben jelentős változásokat hozott. Az egyre szélesebb körben elterjedő festett faberendezések készítésére Erdély területén több mesterre és műhelykörre van adatunk, akik a reneszánsz díszítéshez szorosabban kötődő 17. századi mennyezetfestést tovább gazdagítják, részben megújítják. A század közepén Székelyföld Barátoshoz közeli része sem szűkölködött festőasztalosokban: Olaszteleken és környékén Péter Miklós asztalos, Köpecen okládi Asztalos József, Feldobolyban Szendrei József, Sepsilylefalván kézdívasárhelyi Borfi Mózes festette a templomi berendezési tárgyakat. E mesterek egymás közti kapcsolatairól nincsenek pontos információink.

A barátosi templom kazettás mennyezetét – a rajta lévő felirat alapján – 1760-ban készítette el egy nevét fel nem táró festőasztalos. Az egyházközség papja ekkor Balogh Sándor volt.⁹ A mennyezet ekkori festését említi a két esztendővel későbbi, 1762-es vizitáció is, amely a következőképpen írja le a templom állapotát: „Örömmel szemlélté a P(rae)sens Visitatio a Barátosi Nemes Ecclának az I(ste)n Háza körül való példás kegyességét, mindenektől ditséretet érdemlő és I(ste)n ő Sz(ent) F(e)l(sé)ge Ditsőségére intéztetett építésébe vagynak mindazáltal fogyatkozásokis, a melyek hogy orvosoltassanak Szükséges, úgy mint:

*1-mo: A Menyezet és a Chorus diszesek lévén, illő hogy az ajtok azokhoz Conformáltassanak, festet és gyantáros ajtok készitessenek.*¹⁰

¹ A feldolgozásra az MTA Bolyai Ösztöndíjas periódusom alatt került sor. Támogatásukért ezúton mondok köszönetet.

² TOMBOR Ilona 1968, 9.

³ A teljesség igénye nélkül néhány cím: VILHELM Károly 1975, KELEMEN Lajos 1977, LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc é. n., LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc 2004, KISS Margit – LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc 2007, BOROS Judit 1982.

⁴ TOMBOR Ilona 1968, 7.

⁵ KELEMEN József 2001, 109. A leltár hollétéről nem tudunk, így annak adatai ellenőrizhetetlenek.

⁶ CSÁKI Árpád – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2001, 2.

⁷ CSÁKI Árpád – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő, 2001, 66.

⁸ CSÁKI Árpád – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő, 2001, 324.

⁹ KELEMEN József, 2001, 98.

¹⁰ Kovásznai Egyházközségi Levéltár, Orbai széki vizitációs jegyzőkönyvek, II/4 (1759–1794), 76.

*A mennyezet festője – feltételezések
és bizonytalanságok*

A barátosi református templom mennyezetének és karzatának festőjét pontosan nem ismerjük, ám a tevékenységét és munkásságát számon tartja a művészettörténeti-egyházművészeti szakirodalom.

E „háromszéki festőasztalos műhely” legelső, máig fennmaradt munkája a *kézdímartonfalvi* református templom 1754-es mennyezete, amelynek világos alapozású kazettáin már a műhely kiforrott motívumkincse is megismerhető: a babér-, sás-, esetenként búzakalász koszorú, a stilizált rozetta, az úrihímzésekről is ismert barokkos csigavonalú indadísz, a hegedűszerű virágbibe, a heraldikából kölcsönzött oroszlánábrázolás a későbbi mennyezetek valamennyi darabján felismerhető.

A második, napjainkig megtekinthető munka az 1760-as *barátosi* református templom mennyezete, melynek mai sötétkék alapszíne megtévesztő: egy világosabb kék színű mennyezetet mázoltak át sötétebb tónusúra.

Sajnos a töredékesen fennmaradt évszám nem olvasható, de feltehetően 1761-ben készülhetett a sepsiszéki *Szacsva* református temploma számára egy jóval kisebb méretű, rokon motívumkincsű, ám a martonfalvi mennyezethez hasonló színvilágú kazettás mennyezet, amelynek festőjéről szintén nincsenek információink (1. ábra).

A festőiskola napjainkig legismertebb munkája a *maksai* református templom 1766-os kazettás mennyezete, amely a budapesti Iparművészeti Múzeum egyik termének mennyezetét díszíti¹¹ (2. ábra), de ugyanezen templom számára festett papi szék és padmellvédek is készültek, amelyek napjainkban is Maksán találhatóak (3. ábra). A maksai mennyezet története hasonló a barátosihoz. Az eredeti világos alapszínű mennyezetet (világoskék vagy fehérhez közeli alapszín) feltehetően az 1802-es földrengés után javították. A festést hordozó fenyődeszkák hiányos részeit pótolták, majd a mennyezetet átfestették. A korábbi világos alapszínt sötétkékre festették, míg a díszítések jelentős része is átfestésre került. Az Iparművészeti Múzeumban kiállított mennyezet ma is látható szürke alapszíne egy még későbbi beavatkozás eredménye, a 20. század közepe táján a múzeumba fölrakott mennyezeten egy javítást, átfestést

végeztek, anélkül, hogy a mennyezetet lebontották volna. Feltehetően a ma is látható homogén szürke alapszín a felhordáskor jobban hasonlított az alatta levő kékhez. Említésre méltó, hogy a közelmúltban a maksai templomba készített másolat az utolsó átfestés szürke színvilágát mutatja. A napjainkig fennmaradt emlékek sorában fontos megemlítenünk a *zabolai* református templom festett keleti karzatát, amely legközelebb áll az eredeti színezéshez, mivel megúsza a későbbi korok jól vagy rosszul sikerült javításait.

Néhány lebontott, valamint még az átfestések alatt lappangó emlék azt jelzi, hogy e festőiskola működése jóval bővebb volt, mint amennyi műalkotás napjainkig fennmaradt. A *kálnoki* unitárius templom 1938-ban lebontott kazettás mennyezete és hat táblás nyugati karzattalvédé szintén rokon motívumokkal készült: erről tanúskodnak a fennmaradt régi fényképek (5. ábra). A felújítás során festett új mennyezetkockák és karzatok a hajdani díszítésekre emlékeztetnek.¹² Egyes feltételezések szerint e templom mennyezete a 17. században készült,¹³ és 1758-ban nagyobb átalakításokon, bővítéseken esett át. Ezen templomban az 1782-ben festett szószékkoronán hajdan olvasható volt a készítő böződi Fülöp Dániel asztalos neve.¹⁴

Sajnos csak átfestett állapotában látható a *feldobolyi* református templom orgonakarzata és padmellvédei. Az 1773-ban festett mellvédeket és az 1782-ben festett papi széket 1954-ben igénytelenül átmázolták, olajfestékekkel megerősített motívumai ugyanezen festőasztalosok stílusát követik.

A *sepsiszentkirályi* református templom festett faberendezése elpusztult. Huszka József három hajdani díszítésről készített színezett rajza alapján az elpusztult emlékek közel álltak az ismertett műhelykörhöz (6. ábra).

A *csomakörösi* református templom karzattalvédjét, padmellvédeit és úrasztalát napjainkban barna átfestések borítják. Sűrűfényes fényképfelvételeken kirajzolódik a kazattalvéd hajdani díszítése, melyben a háromszéki műhely tipikus forgórozettás motívumaira ismerhetünk.

A *sepsimagyarósi* református templom gazdagon festett faberendezése részben átfestésre került. A papiszék, a padmellvédek és a karzattalvédék sűrű

¹¹ A maksai mennyezetről lásd JÁNÓ Mihály 2008, valamint SEMSEY Balázs 2009.

¹² A mennyezet eredeti festését nem tartották meg, viszont az új terv a régi elemek kissé átértelmezett felhasználásával készült. LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc, 2004, 2, 45–46.

¹³ LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc, 2004, 2, 45–46. A hagyomány szerint a mennyezet a református templomból került át az unitárius templomba, az egyház megosztása nyomán. Később ezt az adatot átveszi CSÁKI Árpád 2009, 285. Érdekességként meg-

említjük, hogy Kelemen Lajos a kálnoki mennyezetet és karzattalvédét 18. század elejinek datálta. KELEMEN Lajos 1977, 104.

¹⁴ A szószékkorona pártadíszeinek virágdíszítései igencsak hasonlítanak a mennyezetdíszekhez, és ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy az 1760-as években valószínűleg szintén Kálnokon tartózkodott, Fülöp Dániel elméletileg lehetne a mennyezet festője is. Kálnoki tartózkodására utal az a tény, hogy Kálnoki Bedő István fazekasmester 1766-os kályhacsempéjének ő készítette el a dúcát. Lásd SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2010, 55.

lőfényben kirajzolódó díszítései ugyanennek a műhelykörnek a termékei.

Ugyanezen mesterek keze munkáját dicséri a *kisborosnyói* református templom padmellvédeinek festése.

Sajnos keveset tudunk az *uzoni* református templom padjainak díszítéséről, az átfestés előtti állapotról. A közelmúltban átfestett kazetták – amennyiben követik a korábbi díszítéseket – ugyanehhez a körhöz köthetők.

Az *alsócsernátoni* református templom festett padmellvédei tovább gazdagítják az emlékek számát. Az egyik padmellvéden a készítő Cseh Izmael és legényeinek neve olvasható az 1803-as évszámmal¹⁵ (4. ábra).

A barátosi templom mindkét karzatmellvédjén sűrűlőfényben a többrétegű átfestés alatt gazdag virágornamentikás festések rajzolódnak ki (7. ábra).

Napjainkig még vitatott, hogy egyetlen személy, vagy pedig több ember festhette ezeket a háromszéki mennyezeteket és templomberendezéseket. Az említett templomok festett berendezési tárgyain ugyanazoknak az alapotívumoknak a variációi láthatók, amelyek inkább egy ember művének tűnnek. Viszont az a tény, hogy a ránk maradt emléktárgy majdnem 50 év alatt keletkezett, inkább több mester működését feltételezi.

Az „iskola” mestereire vonatkozóan számos feltételezett nevet ismertett eddig a szakirodalom. 1881-ben a barátosi református egyházközség egyik presbitere, a Borivó álnév mögé rejtőző Barátosi Bibó József botanikus és polihisztor a *Nemere* című napilap hasábjain a Tárca rovatban foglalkozott a jókezü festőasztalos azonosításával. Információi szerint barátosi Kovács János nevéhez köthető e gyönyörű mennyezet festése. Borivó úgy véli, hogy János Deák török fogságban sajátította el a fafestés művészetét, és hazatérte után sorozatosan kapta a vidék templomainak kifestésére vonatkozó megrendeléseit. Tudomása szerint testvérbátyja volt a zágoni pap, és a zágoni templom dekorálása után 12 templom díszítésére kapott megrendelést.¹⁶ A festőművész tudásának keleti eredeztetése nem pusztán Borivó munkájában tűnik fel. A maksai mennyezetet festő asztalosról a 19. század végén a helybeli pap is úgy nyilatkozott, hogy egy keletet megjárt Gábor Deák volt annak festője.¹⁷

Ugyanezt a keleti eredetmítoszt gyűjtötte fel Huszka József is a 19. század végén a sepsiszentkirályi református templom elpusztult mennyezetéről, ő is Gábor Diákot nevezve meg művészként.¹⁸

A feldobolyi templom karzatának festését a szakirodalom feltételezésszerűen Szendrei József orgonakészítő nevéhez köti, mivel az orgonakészítővel kötött szerződések a karzat építésére kötelezték a mestert.¹⁹

A barátosi mennyezeten az 1980-as években végzett restauratori közbeavatkozások LP és NL szígnókat jeleztek a mennyezet takarólécek által fedett részein, ezekből kiindulva a restaurátorok az eredeti festést Lajos Pál festőmesternek, a későbbi kiegészítéseket Nagy Lajosnak tulajdonították.²⁰ Arról viszont semmilyen információ nem áll a rendelkezésünkre, hogy honnan jutottak e nevekhez, és az is kérdéses, hogy e betűpárosok valóban személynevek kezdőbetűit jelölik-e, vagy pusztán a feliratos kazetta megfestése előtti betűpróba részei.

A festőasztalos(ok) pontos azonosításában nem sietnek segítségünkre az eddig áttekintett egyházi iratok sem. A barátosi, maksai, kálnoki egyház levéltárában nincsenek olyan számadáskönyvek vagy szerződések, amelyek segítségével pontosan lehetne a mestert azonosítani. Kutatásainkat nehezíti az is, hogy még számos elpusztult mennyezet, karzat meglétéről tudunk: kazetták díszítették a zágoni, a papolci, a pávai templom mennyezetét is, tehát az átkutatandó levéltárak száma is egyre nő. Egyes templomokban napjainkban olajfesték fedi a valamikori festett felületeket, így esetleges feliratokra, mesternevekre csak egy jövődöbéli komplexebb restauratori vizsgálat nyomán derülhet fény.

A háromszéki 18. századi festőasztalos-műhely eddigi tudomásunk szerint kizárólag a megye területén működött, és stílusbeli jellemzőit a következőképpen összegezhettük: jellegzetes reneszánsz kötődésű mintakincs a címeres, illetve feliratos kazettákon kívül túlnyomórészt növényornamentikából áll. Lendületes, de precíz rajz, rozettaszerű, illetve tengelyszimmetriás inda- és virágdíszítés, jellegzetes színvilág a műhely fő vonásai. Sajátos és igencsak gyakori a négy nagy virágból alkotott indadíszes kompozíció, de a mezőt kitöltő két nagy virág vagy hat-nyolc

¹⁵ A felirat szerint „Készítete ezen templom / beli ülő székeket Cseh Is / mael festesivel együtt / 1803 / Voltak legényei Vajda István / Végh Timoteus.”

¹⁶ BORIVÓ 1881, 5.

¹⁷ BEREZCZ Gyula 1893-ban megjelent oktatástörténeti összegzéséhez a maksai Magyar György pap a következő kéziratos információt küldte be: „Számhágyomány szerint az említett polgárháború után Gábor „diák” lett volna a rektor, ki mint faragó és festő művész is volt és a régi ref templom 1761-dik évben történt újra építése, jobban mondva kiigazításakor annak karzatán és mennye-

zetén lévő mythologiai alakokat is ő festette volna”. SzNM Irattára, Gyűjtemény Berecz Gyula: Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története című könyvéhez, o. n. Az adat átengedését köszönjük Csáki Árpád történésznek.

¹⁸ MALONYAY Dezső 1909, II, 65.

¹⁹ CSÁKI Árpád 2002. Szendreiéről adataink vannak arra vonatkozóan, hogy a sepsiszentgyörgyi templomban ő készítette a karzatot, és az ajtó festését is ő végezte el. CSÁKI Árpád 2011, 42.

²⁰ SOTELECAN, Vasile – BUCȘA, Corneliu – DEAC, Natalia, 1984, 117.

apróbb is számtalanszor fellelhető. A rozettaszerű rózsáit, akantuszlevelekből formált virágait többnyire koszorúba foglalja, majd a négyszögű mező sarkait egy-egy kisebb virággal tölti ki. Gyakori a tövéhez ívesen visszahajló indadísz, mely egy nagyobb virágot ölel. Több mennyezeten (Barátos, Maksa, Kézdimártonfalva, Szacsva, Kálnok) helyet kap a nyolc vagy tízágú csillag. A növényi díszítéseken kívül néhány állat: gólya (Barátos), medve (Szacsva), hal (Maksa), vagy éppen mitológiai lény: szirén (Maksa) is megjelenik a műhely által festett mennyezeten. Egyik közkedvelt motívuma az oroszlánpáros, vagy az oroszlánok által közrefogott oszlop, amelyet bizonyára a heraldika eszköztárából merített. A címerek népszerű állatfigurája számos céhemblémán, városi, valamint nemesi és uralkodói címeren szerepel. A két egymással szembe állított madár ábrázolásának (Barátos) képi előzményei is a heraldikában gyökereznek. Hasonlóan, Erdély más kazettás mennyezetein a valós és képzeletbeli állatábrázolásokat, a kétféjű sas, az átlőtt nyakú szembeállított ludak, szarvasok, kígyók és más hasonló állatok képi megformálását az adott kor ismertebb kisgrafikái, vallásos vagy világi metszetei, könyvillusztrációi, emblémái, címerábrázolásai ihlették.

Az eddig sok szempontból hiányos ismereteket összevetve a fennmaradt emlékanyaggal, feltételezzük, hogy az 1754 és 1773 közötti időszak műalkotásai (Kázdímarthonfalva – 1754-es mennyezetrész, Kálnok – a hajdani 1758-as mennyezet és karzatmellvéd, Barátos – 1760, mennyezet és karzatmellvéd, Szacsva – 1761, mennyezet, Feldoboly – 1773, karzat és padmellvédek és a zabolai keleti karzatmellvéd) egyazon mester keze munkáját dicséri. Ugyanennek a mesternek a műhelye, akár a műhely folytatásaként az ott tanult legények munkájaként, vagy egy teljesen független festőasztalos műhely műalkotásai közé sorolhatjuk a 18. század utolsó negyedében, illetve a 19. század két első évtizedében készült műalkotásokat és mennyezetfestéseket (a maksai és barátosi mennyezetek javítása és átfestése 1802 után, Alsócsernáton – 1803, padmellvédek, Maksa – padmellvédek, papiszék, Barátos – karzatmellvéd, Kisborosnyó – padmellvédek, Uzon – padmellvédek). A sepsimagyarósi és a csomakőrösi karzatmellvédek helyét csak a feltárást követően tudjuk meghatározni.

A barátosi mennyezet átalakítására vonatkozó adatok

Nincsenek pontos adataink arra vonatkozóan, hogy első felszerelése periódusában mekkora volt a barátosi mennyezet, hány kazettából állott. Így eredeti méreteit egyelőre nem tudjuk felmérni. 1760 után a templom még számos átalakításon, nagyításon, újjáépítésen ment át, amely a mennyezet többszöri bővítését, átfestését feltételezi. Soroljunk fel néhányat ezekből!

Az 1790-es években nem pusztán az orgonakazat építésére vannak adataink, de a templom megnagyobbítására is, így valószínűsíthető a mennyezet kibővítésének a munkálata is. Az 1797-es esztendőről feljegyezték: „a Templom meg nyújtott és a Torony egész fundamentomából fel épített s a Templomnak sendellyezése veretettve veres tserépel egészen bé borított”²¹ (1. melléklet).

1802 októberében hatalmas földrengés rázta meg a vidéket, amely Háromszék csaknem valamennyi templomában nagy károkat tett. Beder Tamás megyebíró az 1805 február 6-i parciális vizitáción vezetett jegyzőkönyvben számolt be a károkról, ebből tudjuk, hogy nem csupán az újonnan épült torony omlott ekkor le, de „Temploma is, mellyet nagy kölcséggel (me)g bővített, új tserpezés alá vévén (me)g ékesített vala, azon szerentsétlen eset által anyira el romlott, hogy abb(an) az Isteni Tisztelet nem gyakoroltathatott”. (2. melléklet)

1806-ban „a Ns Ekkla a föld-ingás által el romlott Templomának és Tornyának egész Fundamentomából ujonan lejendő fel építésére”²² határozta el magát, amelyet csupán 1813-ban sikerült befejeznie.

A földrengés miatti rongálódások bizonyára egyes kazetták eltávolítását, mások újrafestését tették szükségessé. Ezt támasztják alá a tárgyon végzett későbbi restaurálások is, amelyek megállapításai szerint az 1760-as kazetták mellett a földrengés után más mester festette újra a mennyezetet, és egészítette ki azt.²³

Amennyiben stílári elemzéseket végzünk a mennyezeten, látható, hogy egyes kazetták az 1850–60-as évek bútorfestésének stílusát követik. Ezek felszerelésére az 1838-as földrengés után kerülhetett sor, mivel a templom ekkor is súlyosan sérült, kijavítását 1848–50 között végezték el.

1878-ra, a „templom mennyezeten támadt bomlás”²⁴ miatt az épület ázni kezdett, amely a kazetták fokozatos károsodásához vezetett. A gyülekezetre nehezedő terhek sokasága miatt (a toronyépítést akkor

²¹ Barátosi egyházközség levéltára, Ekklezsia libellusa, 39. A kézirat feldolgozásában, befotózásában köszönöm Csáki Árpád kollégám segítségét.

²² Barátosi egyházközség levéltára. Ekklezsia libellusa, 43–44.

²³ SOTELECAN, Vasile – BUCȘA, Corneliu – DEAC, Natalia

1984, 117.

²⁴ Az 1878. március 17-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyve. Barátosi Egyházközség levéltára, Presbiteri jegyzőkönyvek 1846–1893, 229.

fejezték be, újra kellett öntetni az elhasadt harangot, javíttatni kellett az orgonát stb.) a mennyezet kijavítása meghaladta az egyház anyagi erejét. Bár 1891-ben is szóba hozzák a templom renováltatásának nélkülözhetetlenségét,²⁵ még ekkor sem történt semmi konkrét lépés a felújításra.

A 20. század elejére a templom újból válságos állapotba került. A folyamatos ázásnak köszönhetően a mennyezetkockák egyre súlyosabb károsodásokat szenvedtek: a tartógerendák korhadása miatt egyes helyeken beomlott a festett mennyezet, máshol eltűnt a festés, gombásodás indult el. Az egyre tarthatatlabb állapotra sorozatosan kitérnek a vizitációk.

Az egyház vagyonát felmérő, 1904-es leltárban találjuk az első, viszonylag részletes leírást, amely a mennyezetkazetták ekkori számára vonatkozóan is információkat szolgáltat: „A templom deszka mennyezete 134 kocka alakú égszínű fresco festménnyel van kiczífrázva. Mindenik kocka különböző figurákból áll. A sok csudálatos festmény között még gólya is van, oroszlán is van, de egyforma figura nincsen még kettő is. Nagyon érdekes műemlékek.”²⁶ (3. melléklet)

A mennyezet lebontását az 1908. július 12-i presbitériumi gyűlésen ajánlotta az egyházközség akkori papja, Bajkó György: „A templom mennyezete, mely a furcsa képekkel ellátott és 3–4 méter távolságra lévő gerenda fákra szegzett deszkákból áll – annyira veszedelmes állapotban van – hogy mulhatatlan szükség a helyett egy bolthajtású alkalmas új mennyezetet állítani. Az orgona felett levő mennyezetet egyenesen csak az orgona védi a beomlástól. A mennyezet közepe táján, de csaknem minden részén látható, hogy a gerenda falhoz szegzett deszka végek a (...) hátul esőtől el vannak rothadva és így a szegek nem képesek megtartani a deszka mennyezetet.”²⁸ Az egyházmegyei tanács 81/1908 számú határozatában hagyta jóvá a templom kijavítását, és Malmos Andor vármegyei mérnököt kértek

fel az új terv elkészítésére.²⁹ A körzeti espereshezelterjesztett kérés még arról szól, hogy az egyházközség tervében szerepelt a mennyezet kijavítása: „műszaki véleményezésre azért van szükség, mert csak-is szakember adhat véleményt arról, hogy vajjon új mennyezetre lesz-e szükség, vagy pedig a régit ismét fel lehet szegezni a 3–4 méter távolságra lévő korhadt gerenda fákra”.³⁰ (5. melléklet)

Az újonnan elkészített tervnek csupán részletei maradtak fenn (8. ábra), de – amint az előbb is idézett papi jelentés is utal rá – az egyházközség tanácsosabbnak látta, ha nem hasznosítják újra az értékes, ám annál rosszabb állapotban lévő kazettákat, hanem *bolthajtású alkalmas új mennyezetet* állítanak helyette. A legújabb templomrenoválási munkálatok³¹ arra mutatnak rá, hogy az új templom nem volt nagyobb a réginél, tehát inkább a magasítását vette tervbe a vármegyei mérnök. Egy 1913-as posztai bélyegzővel ellátott képeslap már az új épületet örökítette meg (9. ábra), a régi templomról, amely az értékes mennyezetet rejtette, eddig nem került elő képi ábrázolás.

A mennyezet a Székely Nemzeti Múzeumban

A templom sürgős javítására 1910-ben került sor, ekkorra érkeztek meg az új tervek jóváhagyásai. A lebontandó mennyezet múzeumba szállítására azonban a jelek szerint nem gondolt az egyházközség.

A Székely Nemzeti Múzeumot Roediger Lajos, a Kovásznán élő külső munkatárs értesítette a templomjavítási munkálatokról és az értékes mennyezet veszélyeztetett helyzetéről.³² Roediger figyelme nem véletlenül terelődött rá a mennyezetre: ebben az időszakban már nagyon foglalkoztatták a kazettás mennyezetek. Zabolán csaknem kazettánként végigfotózta a mennyezetet és karzatokat, és néhány esztendővel később ezen értékes emlékekről szóló ta-

²⁵ „A templom renováltatása szóba hozatván, következő határozat hozott: Megyebíró A(tyánkf)ia utasítatik, hogy az eddig ismert két kömives közül az olcsóbbért vállalkozóval ujból tegye magát érintkezésbe hogy a készitendő költségvetés után azonnal lehessen szerződésre lépni a vállalkozó kömivessel.” Presbiteri jegyzőkönyvek 1846–1893, 311.

²⁶ Az 1904. május 18-án tartott gyűlés alkalmával felvett leltár. Barátosi Ref. Egyházközség levéltára, Presbiteri jegyzőkönyvek 1896–1924, oldalszámozás nélkül.

²⁷ Olvashatatlan szó.

²⁸ Barátosi egyházközség levéltára, Presbiteri jegyzőkönyvek 1896–1924, oldalszámozás nélkül.

²⁹ Malmos terveinek csupán egy szűk része maradt meg az egyházközség levéltárában, C/40 jelzet alatt. Elsősorban a parókia tervét ismerhetjük meg ebből, a templomnak csupán egy alaprajzát láthatjuk az egyik lapon. Egy későbbi presbiteri jegyzőkönyvi bejegyzésből úgy tűnik, hogy a felújítás körüli viták felülvizsgálása céljából a püspökség bekérte az eredeti terveket, iratokat, így

további kutatás szükséges ahhoz, hogy láthassuk, megmaradt-e valami a felújítás terveiből a kolozsvári püspöki levéltárban.

³⁰ Barátosi egyházközség levéltára, C. 39-es jelzet.

³¹ A barátosi templom járófelületének kijavítására két esztendeje került sor, mivel könnyező házigomba támadta meg a fapadlót. A lábazati részen kívül-belül eltávolított cementes vakolat helyén az egységes falszövet arról tanúskodik, hogy a toronyépítést követően, az elmúlt két évszázadban jelentősebb beavatkozás alaprajzi szinten nem történt a templomon, 1910-ben csak a falkorona magasítását végezték. A toronyaljban másodlagos beépítésben faragott kövek találhatók, viszont az építéstörténetre csak egy régészeti kutatás nyújthat megbízható támpontot.

³² A SzNM Iktató könyve az 1906, 1907, 1908, 1909 és 1910-es évekről. „45/ V. 23. 1910. Iktatószám – Roediger Lajos a barátosi templomjavításról távirati értesítést küld. Csutak Vilmos múzeumőr máj. 23-án kiszállott a helyszínére. Május 26-án szintén.” A távirat szövege nem maradt fenn, meglétéről az iktatókönyvi bejegyzésből tudunk.

nulmány megírásához is hozzákezdett.³³ A múzeum igazgatósága Csutak Vilmost bízta meg a mennyezet megtekintésére, mivel neki – mint református egyházmegyei előjárónak – amúgy is nagyobb hitele volt az egyház körében. Csutak Vilmos történész muzeológusnak csupán kétszer kellett a barátosi templomot meglátogatnia: 1910 május 23-án első útjának célja még a műtárgy helyzetének a feltérképezése volt, és 26-án a kiszállása már „*a festett deszkamennyezet lebontása és elszállítása ügyében*” történt. Mivel a 26-iki nyugtán már szerepel a mennyezetet beszállító két szekeres bére is, így nyilvánvaló, hogy aznap a barátosi kazettás mennyezet a Székely Nemzeti Múzeumba került.³⁴ A Székely Nemzeti Múzeum vezetőtanácsa az 1910. december 21-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvi kivonatával, 131/1910-es iktatószám alatt köszönte meg a barátosi egyházközség nagylelkű adományát, és a múzeum éves, nyomtatásban is megjelent jelentéseiben úgyszintén az esztendő kiemelkedő adományai közt tárgyalták a festett mennyezetet: „Az 1910-ik évben beérkezett nagyobb adományok közül első sorban a barátosi református egyházét kell emlitenünk melyhez tiszteletreméltó presbitériumának nemes áldozatkészségéből jutottunk. Az ajándék a református templom 1760. Junius 28-án készített, de még ma is jókarban lévő festett deszkamennyezete; mindenképen méltó párja a szintén vármegyénk területéről kikerült maksainak, mely évek óta, mint az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum egyik kiállítási termének mennyezete folytatja tovább élete folyását.”³⁵

A Székely Nemzeti Múzeumnak ekkor még nem volt saját épülete, és a gyűjtemény zsúfoltsága miatt a Székely Mikó Kollégiumban lévő ideiglenes kiállítási helyszínt is nehezen lehetett már látogatni. Így a beszállított mennyezetet nem szerelhették fel, szétzedett állapotban őrizték.

Bár a Székely Nemzeti Múzeum új palotájának építési munkálatai Kós Károly tervei alapján már 1912 őszére befejeződtek, a gyűjtemény átköltöztetésére és a kazettás mennyezet felszerelésére csupán 1921–22-ben kerülhetett sor. Kós Károly elképzelései szerint a barátosi kazetták a földszinti nagyterembe kerültek, felszerelésüket 1922 májusában fizették ki Gecse Ferenc lakatosmesternek.³⁶ Az 1924-es, 1927-es fényképfelvételeken már jól megfigyelhető,

hogy a felszereléskor a kazetták eredeti osztólécseit nem tartották meg, hanem teljesen új, stílusában idegen, barna-szürke-sötétkék csíkos lécekre cserélték át³⁷ (10. és 11. ábra).

Bár úgy tűnt, hogy a múzeumba szállítással a mennyezet végleg biztonságba került, a hetvenes évek végén a mennyezet válságos állapotára való tekintettel újabb beavatkozások történtek a famennyezeten.

A károsodás észlelése után a vezetőtanács lépésre kényszerült. A régiségtárban lévő kazettás mennyezet konzerválására és restaurálására vonatkozó igény először – a múzeum levéltára szerint – 1979. szeptember 13-án fogalmazódott meg. A múzeum munkaközössége ekkor írott tervvel állott elő: „A konzerválást a tudományos normák betartása mellett szakértőknek kell elvégezniük, hogy se a kazetták faanyagát, se a rajtuk lévő festést ne érje károsodás. A bontási munkálatokat négy ember tudja végezni, azért, mert a leghosszabb tartódeszkák 4–5 méter hosszúak, ezért 4 sor támasztékot kell alájuk tenni, hogy ne görbülhessenek el. A kazetták között 3 cm-nyi közöket kell hagyni, majd összeszorítani őket, hogy a klímaváltozás során ne deformálódhassanak ezek. Ez a művelet kb 3–4 hétig fog tartani, és állványzat, valamint vászon és vata szükségeltetik a kazetták csomagolásához. A konzerválási munkálatokat a Műkincsvédelmi Hivatal valamelyik laboratóriumában, Szebenben, Posadán vagy a bukaresti Falumúzeumban fogják elvégeztetni, amely legkevesebb egy esztendőt fog tartani. A kazetták újbóli felszereléséhez szükséges munkálatokat már a helyrehozási műveletek ideje alatt el kell kezdeni, de azok felszerelését mindaddig, míg a festés jól ki nem száradt, és míg az újonnan felszerelt tartógerendák is el nem veszítik nedvességtartalmukat, felszerelni nem lehetséges, ez úgyszintén egy esztendőt jelent. A kazetták tárolására megfelelő klímájú helyiséget kell biztosítani, ez viszont egy olyan probléma, amelyet aktuális körülményeink közt nem tudunk biztosítani.”³⁸

A mennyezet lebontására a múzeum vezetőtanácsának 1979. szeptember 28-án tartott gyűlése hozta meg a határozatot,³⁹ pár napon belül pedig ténylegesen elkezdték a bontási munkálatokat. A mennyezet ideiglenesen az egyik földszinti kiállítóteremben kapott helyet, kényszerű pihenése hosszú hónapokig húzódott. A múzeum igazgatósága 1980. június

³³ A befejezetlen tanulmány szövegét lásd ROEDIGER Lajos 2012, 92–98.

³⁴ SzNM Irattára, 1910-es iratok, 102/1910. sz. nyugta – Csutak Vilmos kiszállásai.

³⁵ GÖDRI Ferenc – CSUTAK Vilmos – Dr. LÁSZLÓ Ferenc 1912, 36.

³⁶ SzNM Iktatókönyve az 1921–1922. esztendőre, 126/1922. május 23-i iktatószám.

³⁷ Az átcserélt osztólécek figyelhetők meg Keöpeczi Sebestyén

József fényképén is. SAS Péter 2011, II, 314.

³⁸ SzNM Irattára, 1980-as iratcsomó. Román nyelvű iktatatlant dokumentum, címe: *Documentație privitoare la modul de restaurare, conservare și transfer a tavanului casetat din clădirea Muzeului din Sf. Gheorghe*. A munkaközösség által elhatározott lépéseket írásban Moldovan Nicolae összegezte.

³⁹ SzNM Irattára, 1980-as iratcsomó. A Múzeum vezetőtanácsa 1979. szeptember 28-án tartott gyűlésének román nyelvű jegyzőkönyve, 3. pont. Fordította SzGE.

12-én először a bukaresti Falumúzeumot kereste fel egy levélben, melyben arra kéri a bukaresti restaurátorokat, adjanak utasításokat, milyen lépéseket tegyenek a helyi kollégák a kazetták konzerválása céljából. A levélből kitetszik, hogy a kazettákon a fő probléma a festékréteg lepergése volt.⁴⁰ A mennyezet még 1980. október 25-én is ott hevert érintetlenül a kijelölt teremben, az ekkor összeült gyűlés elhatározza, hogy a megyei kultúrfelügyelőséghez fordulnak a helyreállítási munkálatok sürgetése céljából.⁴¹ A kazetták konzerválási munkálatai csupán 1981-ben kezdődtek el a szebeni Brukenthal Múzeum laboratóriumaiban. 1981 szeptemberében Csíki Piroska megyei kultúrfelügyelő Tamara Dobrinhoz, a Román Kultúrbizottság alelnökéhez fordult segítségért, hogy eszközöljék ki, ne pusztán a mennyezet állapotmegőrző munkálatai folytatódjanak, hanem a teljes restaurálás is kezdődjön el, mivel a megye rendelkezik az ehhez szükséges pénzalappal.⁴²

A restaurátorok tevékenységüket román nyelvű tanulmányban ismertették,⁴³ és a megyei napilapban megjelent interjú újabb információkkal bővíti ismereteinket.⁴⁴

A mennyezet állagmegőrző munkálatok után az 1983-ban megnyílt néprajzi alapkiállításon kapott helyet, és ott látható napjainkig.

A mennyezet leírása

Típusa: festett kazettás mennyezet

Technika: fenyődeszkára festett temperafestés, feltehetően enyves kötőanyaggal

Leltárszáma: R. 3017

Leltárkönyvbe bevezetésének dátuma: 1910. június 6.

Leltárkönyvbeni leírása: „A barátosi református templom festett deszka mennyezete. Elkészült 1760 jún. 28-án. Az 1800-ban megnagyított és új toronnyal kiegészített templom 1802 szept. 22-én földindulás miatt összeomolván, újjáépítettett 1805–1812-ig a mennyezettel együtt, mely 124 szál deszkából volt összeállítva (30 db).”

A mennyezet napjainkban nem 30 elemből áll (12. ábra), ez is jelzi, hogy az eredeti kazettakiosztást néhány esetben nem tartották meg. Pár darab deszkát, amely eredetileg több kazettát tartalmazott – valószínűleg az 1922-es felszerelés folyamán – elfűrészeltek. Így például jól felismerhető, hogy a 42-es

és a 84-es kazetta eredetileg egy lécen volt (az előbbi sarkán látható egy kockázott edény alja, az utóbbin felismerhető az edény, amelyből épp egy darab hiányzik) (13. és 14. ábra)

Napjainkban 128 kazettára osztott a famennyezet, amelyből 126 darabot a Székely Nemzeti Múzeum kiállítási termében felszereltek (15. ábra), két darab méretében kisebb kazetta⁴⁵ pedig ugyanezen intézménynek a néprajzi raktárában található (16, 17. ábra). A mennyezetet fenyőfából készült, másodlagosan készített fenyőfa osztólécekkel szerelték fel a múzeum mennyezetére. A kazetták 70 × 80, illetve 95 × 100 cm között váltakoznak.

A mennyezet keletkezésének körülményeiről magyar nyelvű felirat tudósít, amely a 63. kazettán található. Régi, 1760-as mennyezetének feliratából napjainkra csak pár szó olvasható: „... M ... / EGY ISTEN DITSOSEGE / RE SZENTELTE-TETT TEMPLOM / MELYET MAGA KÖLT-SÉ / GÉN MEGUJITTATOTT / A BARATOSI NEMES / REFORMATA ECLESIA 1760 ESZ-TENDŐ / BEN DIE XXVIII. JUNI”. Az új felirat a régi takarásával készült az 1812–13-as felújítás folytán: „AZ 1800DIK ESZTENDŐBEN EZEN TEMPLOM / MEGNAGYITVÁN AZ MELY EGY UJJ TORONYAL ÉS / KÉT HARANGOK-KAL 1802BEN 8BER 22KÉN FÖLD / INDULÁS MIÁN ÖSZVE ROMLA. / MINDEZEKET 1805-BEN KEZDETTE A BARATOSI / NEMES REF-TA ECCLÉSIA UJRA ÉPIT-TENI / ÉS 1812BEN ISTEN DITSŐSÉGÉRE A MAGA / KÖLT-SÉ-GÉN ELIS VÉGEZTE.”

A felirattal egy sorban, a 49. kazettán stilizált heraldikai elem látható: egy címerpajzsban két lábön álló, kezében zászlót tartó oroszlán van (18. ábra). A címerpajzs tetején stilizált süveg, ennek tetején korona látható, a koronát két oldalról szintén egy-egy oroszlán tartja. Szekeres Attila heraldikus véleménye szerint nagyon átértelmezett formában talán a barátosi Bibó család címerének elemei ismerhetők fel benne.⁴⁶

Ugyanabban a sorban, amelyben a címer meg a felirat látható, a 119-es kazettán egy gólyafészek látható két egymással szemben álló gólyával (19. ábra). A múzeumban levő kazettás mennyezet (126 + 2) alapfelületét összevetve a barátosi református templom jelenlegi alapfelületével, körvonalazódik, hogy

vű felkérése.

⁴⁰ SzNM Irattára, 1980-as iratcsomó. Székely Zoltán igazgató és Moldovan Nicolae aláírásával ellátott román nyelvű levél a bukaresti Falumúzeum igazgatóságához. 262/12. VI. 1980-as iktatószám.

⁴¹ SzNM Irattára, 1980-as iratcsomó. Az 1980. október 25-i gyűlés román nyelvű jegyzőkönyve.

⁴² SzNM Irattára, 1981-es iratcsomó. A Kovászna Megyei Kultúrbizottság 657/24. IX. 1981-es szám alatt iktatott román nyelv-

⁴³ SOTELECAN, Vasile – BUCȘA, Corneliu – DEAC, Natalia 1984.

⁴⁴ CZEGŐ Zoltán 1981.

⁴⁵ E két kazetta nem kapott külön leltári számot, méreteik: a. 86,5 × 60,5 cm. b. 83 × 65 cm.

⁴⁶ Köszönjük Szekeres Attila heraldikusnak a címer azonosításában nyújtott segítségét.

a templom mennyezetének teljes felületét kazetták borították. A jelenlegi, múzeumi elhelyezéshez képest a különbség abban állt, hogy a templom szélessége csak 7 sor kazettát engedett meg. A felület festését alaposan szemügyre véve az is kiderül, hogy két korszak különül el a famennyezeten (lásd a mellékelt vázlatrajzon). A famennyezet középső 78 kazettája 1760-ban készült, 1812-ben csak javították, részben átfestették a felületet. E táblák eredeti alapszíne világoskék vagy fehér volt, hasonlóan az asztalosműhely 1754–1773 közti termékeihez, és ezen kaptak helyet a szép, lendületes virágdíszítések. A feliratos és az alakos ábrázolások mellett közel fele-fele arányban láthatunk rozettaszerű ábrázolást és tengelyszimmetriás díszítést. Az eredeti színvilágról még keveset tudunk, de az körvonalazódik, hogy a világos mezőket élénk, könnyed, változatos színvilág tarkította, sok zölddel, vörössel, sárgával. A táblákon kisebb-nagyobb mértékben, de mind a mai napig láthatók ezek a felületek.

A toronyépítés táján, vagy az újraépítés, templombővítés befejeztével, 1812-ben újabb kazetták készültek a templomba. A múzeumi terem bejárata felőli 36 kazetta, illetve a terem túlsó végében levő L alakban elhelyezett 12 kazetta (lásd vázlatrajz), és a raktárban levő két kazetta ezidőtájt készülhetett. Ezek a kazettákon nincs nyoma semmilyen korábbi festésnek, már eredetileg sötétkék alapmezővel készültek, és a rajtuk levő díszítések vastagabbak, nehezebbek, nem annyira részletgazdagok. A színpaletta is szegé-

nyesebb, a sötétkék alapszín mellett elsősorban a piros, a barnászörös és a szürkésfehér a jellemző. A díszítések hasonlítanak, próbálják követni a korábbi rész kompozícióit. Ezzel a beavatkozással egy időben került átfestésre, ugyanezen színpaletta használatával a mennyezet régebbi része is, az eredeti minőséghez képest szerényebb kivitelezésben.

A festett famennyezet életében a harmadik jelentős beavatkozás 1981–1983 között történt, amikor méhviaszos konzerválást alkalmaztak a károsodott, pergő, porló festékrétegen. E konzerválási megoldás testesebb temperafestéssel festett ikonok, táblaképek esetében mind a mai napig szokásos, vékonyabb, könnyed, világos tónusú, enyves, matt temperafestéssel készült felületek (valamennyi erdélyi kazettás mennyezet és ezen belül Kézdimártonfalva, Szacsva, Zabola stb.) esetében a színvilág elváltozásához, sötétedéséhez, elmélyüléséhez vezet. Ez történt a barátosi mennyezet esetében is, és az 1812-ben felhordott kék alapszín megsötétedett és ezzel egy időben a világos, fehér tónusú felületek sárgásbarna, vöröses, mély színvilágra változtak. A vastag viaszréteg szabad szemmel is jól látható a felületen.

A mennyezet jelenlegi állapota stabil, károsodási folyamat, amely veszélyeztetné a famennyezet anyagát, festését, nem azonosítható. Bizonyára, ha majd valaha sor kerül a famennyezet restaurálására, a korábbi színvilág helyreállítása és bemutatása már nem lesz lehetséges.

Szöcsné Gazda Enikő – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; gazdaeniko@gmail.com
Mihály Ferenc – Szováta; fmihaly@digicom.ro

IRODALOM

BORIVÓ

1881 János Diák. Egy székely művész életéből, *Nemere*, 1881. január 6. 5–6.

BOROS Judit

1982 Festett famennyezetek és rokon emlékek Erdélyben a XVI–XVIII. században. *Művészettörténeti Értesítő*, XXXI, 2, 120–134.

CSÁKI Árpád

2002 Szendrei József, az ismeretlen 18. századi orgonakészítő, *Református Szemle*, 95, 1, 107–125.

2009 Adatok a kálnoki református templom történetéhez, *Acta Siculica 2009*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 283–290.

2011 *A sepsiszentgyörgyi református egyház a 17–19. században*, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy.

CSÁKI Árpád – SZÖCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I. (1677–1752)*, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

CZEGŐ Zoltán

1981 Festők műhelye a múzeumban. Élt-e, s festett-e Háromszéken János Diák? *Megyei Tükör*, XIV/3010, 1981. szeptember 26., 2–3.

GÖDRI Ferenc – CSUTAK Vilmos – Dr. LÁSZLÓ Ferenc (szerk.)

1912 *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910 és 1911. évi állapotáról*, Jókai Nyomda Rt. Könyvnyomdája, Sepsiszentgyörgy.

JÁNÓ Mihály

2008 A maksai református templom „kifehérítése”, in: *Uő: Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falfestmények kutatástörténetéhez*, Székely Nemzeti Múzeum – Pallas Akadémia, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 149–160.

- KELEMEN József
2001 *Barátos*, Charta, Sepsiszentgyörgy.
- KELEMEN Lajos
1977 *Művészettörténeti tanulmányok*, Kriterion, Bukarest.
- KISS Margit – LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc
2007 „Virágzódtott Anno”. *Az Umlingok Kalotaszegen. The Umling Family. Makers of Fine Painted Furniture in 18th Century Transylvania*, Néprajzi Múzeum, Budapest.
- LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc
é. n. *Erdélyi falképek és festett faberendezések 1*, Állami Múemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest.
2004 *Erdélyi falképek és festett faberendezések 2*, Állami Múemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest.
- MALONYAY Dezső
1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*, Franklin Társulat, Budapest.
- ROEDIGER Lajos
2012 *Kászonszék és Háromszék néprajzos szemmel*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- SAS Péter
2011 *A heraldikus. Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága*, I–II, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
- SEMSEY Balázs
2010 Kulturális örökség és / vagy muzeológiai probléma? Beépített templomi berendezések az Iparművészeti Múzeumban, in: *Ars Perennis. Fiatal művészettörténészek II. Konferenciája. 2nd Conference of Young Art Historians*, CentrArt Egyesület, Budapest.
- SOTELECAN, Vasile – BUCȘA, Corneliu – DEAC, Natalia
1984 Conservarea tavanului pictat de la Muzeul Județean Sfintu Gheorghe–Covasna: problematică, metodologie, tehnologie, încercare de autentificare și datare, in: Vasile, Al. D. – Florea, C. (red.): *Cercetări de conservare și restaurare 3*, Muzeul Național de Istorie, București, 115–123.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2010 *Erdélyi kályhák és kályhacsempék*, Terc Kiadó, Budapest.
- TOMBOR Ilona
1968 *Magyarországi festett famennyezetek és rokonemlékek a XV–XIX. századból*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VILHELM Károly
1975 *Festett famennyezetek. Alakos ábrázolások a XV–XVIII. századi erdélyi templomokban*, Kriterion, Bukarest.

Levéltári források

- Székely Nemzeti Múzeum Irattára (SzNM Irattára)
- A SzNM Iktató könyve az 1906, 1907, 1908, 1909 és 1910. évekről
- 1910-es iratok – számlák, nyugták
- 1980-as esztendő vezetőtanácsi jegyzőkönyvei
- 1980-as esztendő levelezései
- Gyűjtemény Berecz Gyula: *Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története* című könyvéhez
Barátosi Egyházközség Levéltára
- Eklésia libellusa
- Presbiteri jegyzőkönyvek 1846–1893
- Presbiteri jegyzőkönyvek 1896–1924
- C. 39: Kérés az esperesi hivatalhoz
- C. 40: Építkezéssel kapcsolatos iratok, alaprajzok
Kovácsnai Egyházközség Levéltára
- Orbaiszéki vizitációs jegyzőkönyvek 1759–1794.

Tavanul casetat al bisericii reformate din Brateș

(Rezumat)

Secolul al XVIII-lea a adus schimbări semnificative în arta bisericească reformată. Avem mai multe date cu privire la meșteri și ateliere care au realizat mobilă pictată din ce în ce mai răspândită pe teritoriul Transilvaniei și care au contribuit la îmbogățirea și reînnoirea parțială a tavanelor pictate în secolul al XVII-lea strâns legate de arta decorativă renascentistă. Tavanul casetat al bisericii din Brateș – conform inscripției existente – a fost realizat în 1760 de către un pictor-tâmplar care nu și-a dezvăluit numele. Cu toate că nu-i cunoaștem identitatea, activitatea și munca sa este apreciată de istoria artei, a artei bisericești.

Este o temă încă discutată dacă mobilele pictate ale bisericilor din Ținutul Trei Scaune provenind din secolul al XVIII-lea și având aceiași caracteristici au fost realizate de către o singură persoană sau de mai multe. Conform elementelor decorative de bază ale mobilelor bisericești acestea par a fi realizate de către un singur meșter. Însă faptul că acest vestigiu a fost realizat pe parcursul a 50 de ani presupune munca a mai multor meșteri.

Boarded Ceiling of a Calvinist Church from Brateș

(Abstract)

The 18th century brought significant changes to the Calvinist church art. We have many data regarding different masters and workshops of the ever spreading painted wooden furniture on the territory of Transylvania, who continued to enrich and partially renewed the 17th century ceiling painting closely connected to the Renaissance decorative style. The boarded ceiling of the church in Brateș – according to the inscription on it – was made in 1760 by a painter-carpenter who hadn't revealed his name. Although we don't know his identity, his work and activity has been recorded in the special literature of art and church art history.

It is still a matter of debate whether the painted furniture of the Háromszék's churches dating from the 18th century having the same characteristics were made by one or by more people. According to the basic patterns of the church furniture it seems to be a work of a single man. But the fact that the heritage covers almost 50 years it supposes the work of several masters.

MELLÉKLETEK

1. In Visitatione Anni 1802, 7-ma Apr. Barátosini

Anno 1797 die 27-a Febr. Számot adott volt barátosi Barta László az Eccla kezére és gondviselése alá hagyatott minden javairól, és akkor találtatott Capitalis mely a következő ra(ti)ora ki adatot Florh 621 Dr 50 a Cassában pedig maradt kész pénz Flor 30 Dr 74 melyeket azon Visitationot fogva maga kezére és szám adása alá vett Barátosi T. Nms Balog Ferentz Ur, mint az Ecclesiának közönséges téttségéből vállasztott Fő MBirája, és amelyekről a Barátosi Domesticum Consistorium előtt Ao 1798 die 1-o Apr Demonstratit tett, melynem alkalmosságával által adott Barátosi Huszár Nblis Porsolt Mihály ő kegyelmének mint a MBiroságba successorának, pro capitalis flor 139 dr 50, a Cassába pedig kész pénzt Flor 29 dr. 5.

Azon meg jegyzett időtől fogva Porsolt Mihály ő kgylme e máii napig a D Consistoriumnak sem egyszer sem másszor nem ratiocinált, noha sok rendben arra parantsot vett, s az Eccla költségeinek környül állásai is aztot kívánták, minthogy a Templom meg nyujtatott és a Torony egész Fundamentomából fel épített s a Templomnak sendellyezése le veretettvé veres tserépel egészen bé borítottat s erre nézve szükséges lett volna a Cassát egészen revideálni s a költsék aránt az Ecclesiát racionalni. Mostan azért a Visitatio előtt az Eccla a maga panaszát fel adván, Szoritatot a be panaszolt MBirája Porsolt Mihály ő kgyelme a Szám adásra, és midőn ratioja elő olvastatott volna, egy néhány positiókba difficultásokat támasztott a jelen lévő D Consistorium, melyekre a ratiocinans meg felelvén s ellene nem bizonyíthatván, kívánták azon ratiot ki adatni oly végre hogy az egész Ecclát egybe gyűjrtvén mindenneknek hallatokra fel olvastassék, és akinek az aránt valami animadversioja lenne referáltatnék. Melyet midőn a Visitatio meg adott volna, referálván Ferentz Mozes a kiadott ratiot, senkinek semmi fundamentomos az ellen valo animadversioját nem jelentette. Mostan azért a Visitatio felvén és szorgalmatosan meg vizsgálván Porsolt Mihály ő kegyelmének ab Anno 1798-ik 1-a Apr bé adot ratioját, találtattanak perceptumai Capitalis pénzből, interesből, Eccla szükségire tett kéregetésből, perselyből, a Barátosi Co(mmun)itasnak industriájából s némely Benefactorok alamisnájából in S(umm)a Flor. 1086 Dr. 50. Erogatumai pedig fundamentomából épült toronyra, és a Templom meg bővítésére meg kívántatott Materialéknak, u m Mésznek, Cserépnek, Tégláknak, Létz szegeknek, Deszkáknak, vasnak sat megszerzésekre és a Pallérnak a Conventio szer(ént) valo kifizetésére lettenek in Summa Flor 1039 Dr 31 mely Szer(int) maradt a Cassába Flor 47 Dr 25. (---)

(Barátosi Eccla Protocolluma, 39–40.)

2. 1805-ös vizitáción tett számadások:

Barátosi Nob Beder Tamás eo kegyelme 1802dik Esztendőbe Augustus 30-dikán az Eccla közönséges meg-egyezéséből a M Biroi hivatalba helyezettettvén, és a Ns Ecclesia is az 1802-dik Esztendőben October 26-dik napján történt szörnyű Föld ingás által nagy szerentsetlenségbe esvén, minthogy azelőtt két esztendővel fundamentomából épült Tornya földig le omolván, abban lévő két harangjai öszve törettettek, temploma is, melyet nagy költséggel (me)g bővítettett, új tserpezés alá vevén (me)g ékesítettett vala azon szerentsétlen eset által annyira el romlott, hogy abban az isteni tisztelet nem gyakoroltathatott, mind e mai napig is azon romlásban lévő, leg ottan azon kezdett az Eccla szorgalmatoskodni, hogy az isteni tisztelet gyakorlás végett magán valamit segíthetne, e végre közönségesen az Ecclá(na)k minden tagjai magokot önként meg szedvén s más be bíró s idegen Possessor urak is önként valóságokat mutatni kívánván conferáltanak 189 Mforintokat és 18 pénzeket, mely pénz egy három

másas harangot az el romlott harangok materiájából s a mester ember is a magájából hozza tévén öntettetett. Az után az építésről gondolkodván, az ahoz (me)g kívántatott materiálékról is provideálni kívánván, s egyszersmind kőmives pallért is contractualiter fogadván, az ezekre (me)g kívántatott költségekről úgy provideált az Eccla írt M(egye) Birája által, hogy azon időtől fogva hogy a hivatalt viseli, minden perceptumai lettenek in Summa 590 M(agyar)forintok és 53 pénzek. Mellyekből a már (me)g írt harangra, materiálékra és az Ecclának több szükségire, de mind hasznos és szükséges helyekre tett költségei a Consistorium által esmért és revideált Ratioja szerint is lettenek 248 Mfor és 49 pénzek, ezeket kívánván a percepti summából, marad a Cassába költsésre és a M(egye)Birának ratioja alatt 342 Mfor és 4 pénzek.

E Sancta Visitatione particulari Anno 1805 die 6-ta Februarii extradadit Josephus Szász S Sedis Jur ac Ordinarius Notarius M s. (Barátosi Ref. Eklézsia Levéltára, Protocollum, 42–43).

3. Leltár az eklézsia vagyonáról 1904-ből

Jegyzőkönyv

Az erdélyi Ref Egyházkerület Mélt Igazgató Tanácsának 1435–1904 számú rendelete folytán a barátosi ref egyh presbitériuma 1904 év május 18-án tartott gyűlése alkalmával a következő leltár-szerű feljegyzést eszközölte:

I. Leltári feljegyzés a templomba beépített, vagy abban elhelyezett frescók képek, urasztal és kathedra feletti koronáról

1. A templom deszka mennyezete 134 koczka alaku égszínű fresco festménnyel van kiczifrázva. Mindegyik kmoczka különböző figurákból áll. A sok csudálatos festmény között még gólya is van, oroszlán is van, de egyforma figura nincsen még kettő is. Nagyon érdekes műemlékek. Borivó feljegyzése és kutatása szerint (Nemere 2. Szám) egy Kovács János nevű asztalos mester festette a templom mennyezetét kalákában. Nem fogadott el semmi fizetést, csak azt kívánta, hogy a míg dolgozik, adjanak enni husos ételt és inni jó bort a mennyi kell. E Kovács János nevű asztalos mester 12 esztendeig ült Törökországban s azon idő alatt tanulta meg mesterségét. S midőn hazajött a zágoni paphoz, Kovács Istvánhoz, ki neki testvére volt, - a barátosiak kérésére úgy festette meg a templom mennyezetét, mely magán hordja a keleti fántáztikus képeket, figurákat. A templom mennyezetének közepén lévő koczkán a következő felírás olvasható:

„Az 1800-ik Esztendőben ezen templom megnagyítván, az mely egy toronyal és két Harangokkal 1802-ben október 22-én föld indulás mián össze romla. Mindezeket 1805-ben kezdette a barátosi nemes Refta Ecclesia újra építeni és 1812-ben Isten dicsőségére a maga költségén el is végezte.”

E felírat szerint tehát valószínű, hogy ezen időben készült el a templom mennyezetén a fresco festés is.

2. Urasztal.

A jelenben lévő urasztalt, mely puha fából van kikészítve, a barátosi ref. Egyháznak Bartha Miklós adományozta 1886 esztendőben, - mely egyszersmind az adományozó készítménye. Igen szép és értékes kidolgozás van rajta.

3. Kathedra feletti korona

A kathedra feletti koronát barátosi Barabás Antal és neje adományozta az egyháznak, mely kemény fából van kifaragva, rajta e felírás olvasható:

„1884 évben megért 50 éves házasságuk emlékére Barabás Antal és neje Bodola Rózália”

Ez is igen szép, értékes faragvány-szerű kidolgozás.

II. Leltári feljegyzés arany, ezüst, ón és érczemüek, ruhanemüek, bibliáról

1. Egy urasztali (rongált) réz pohár. Felirat nincsen rajta, s így nem tudható, ki adományozta és mikor?!

2. Egy ezüst urasztali pohár. Rajta a következő felirat van: „A barátosi nők adománya.” 1864.

3. Egy ezüst urasztali tányér. Rajta e felírás olvasható: „A barátosi nők adománya.” 1864.

Hogy milyen az a pohár és tányér, azt megmondja az aranyműves következő számlája: „Arbulina Rozália őrnagyné urasszony megrendeléséből készítettem egy ezüst, belül aranyozott templomi kehelyt fődéllel együtt 16 lat 13 próbás 40 frt o é, továbbá egy 4 ½ latos 13 próbás ezüst tányért 12 frt o é. Összesen 58 frt azaz ötvennyolcz forint osztr ért, mely összeg hogy nekem a mai napon a barátosi nők adományából kifizetődött, ezennel elismerem. Brassó, mártius 16. 1864. Gint Adolf.”

4. Egy ón tányér ezen felirással: „Balogh Sándor Collatioja 1759”.

5. Egy ón palacz ezen felirással: „Isten ditsőségére tsináltat-ta Tomás Joseph 1789”.

6. Egy ón kanna ezen felirással: T.J.M.B. Isten ditsőségére 1780”.

7. Egy ón kancsó ezen felirással: „Tiszteletes esperest Kelemen József ur ajándéka 1844”.

8. Egy ezüst urasztali pohár. Siményfalvi Kiss Vilmos barátosi körjegyző és neje Mihály Ida ur asszony ajándékozta a barátosi egyháznak 1902 évben. Sulya 10 lat 13 próbás 60 korona értékben.

III: Leltári feljegyzés ruhaneműekről

1. Egy kathedra takaró ezen felirással: „A barátosi ref Ecclának ajánlotta Egerpataki özv Jakab Ferencznő N.S. Fejér Ágnes asszony nehaj Lovag Fő H. Jakab Károly édes fia emlékére 1844-ben. Rongált állapotban van.

2. Egy kathedra takaró sötét színű bársony ezen felirással: „Bartha Sándor és neje Cseke Rozália adománya 1892.”

3. Papiszék takaró ezen felirással: „Emlékl 1892 Márk Rebeka”.

4. Egy urasztal takaró fehér vászon piros keresztszemes mintával kivarva. Hogy mikor és ki által ajándékozott nem tudható.

5. Fehér vászon asztalterítő, kalotaszegi régi varrottas. Hogy mikor és ki által ajándékozott nem tudható.

6. Egy kisebb asztal takaró szőrszövet arany rójtal ezen felirással: „A barátosi reformata eklesia számára András János ajánlotta. Anno 1791.

7. Egy régi asztal takaró fehér selyemmel varva ezen felirással: Susanna Sebestyén Honorem D. A. 1695.

8. Egy urasztali kenyer takaró fehér vászon, piros selyemmel varva. Keletkezésének ideje nem tudható.

9. Egy urasztali takaró bordó posztó selyem hímzéssel, ezen felirással: „Ferencz Rózália adománya 1900. Ploesci”. – Értéke 100 frank.

10. Egy urasztali pohár takaró neczcolással, kék selyem bé-léssel, ezen felirással: „M.J. 1871”.

11. Egy urasztali kisebb takaró, neczcolás, kék selyem bé-léssel, ezen felirással: „Arbitina György született Millásevich de vitéz Mező Rózália özvegy őrnagyné, emlékl 1864.”

12. Egy régi tiszta fehér takaró. Rongált állapotban van. Keletkezési ideje nem tudható.

13. Egy fehér len vászon asztal takaró ezen felirással: „Finta Ráchel Bedő Jósefné ajándéka 1824.”

14. Egy fehér asztal takaró ezen felirással: „Bedő Lidiánna Tekintetes Csia Elekné Asszony ajándékozom ezen urasztalra való abroszt Isten dicsőségére. Anno 1837 Eszt. Julius 12-én.”

15. Egy téglá színű selyem kendő ezen felirással: „Ko. Em. Be. Me.” Idő nem tudható.

16. Egy piros szőtt asztal takaró ezen felirással: „Mircse Ráchel Zajzon András papnő 1857.”

17. Egy horgolt fehér csipkés abrosz. Porzolt Miklósné pá-vai Jantsó Borbála 1900 év febr 23-án ajándékozta.

18. Egy sötét kék selyem asztal takaró ezen felirással: „Mircse Sándorné Beder Rebeka 1836.”

19. Egy horgolt asztal takaró (rózsa szín) bé-léssel. Hogy mi-kor és ki adományozta nem tudható.

20. Szent Biblia. Balogh Zsigmond ajándékozta 1865 évben. E leltári jegyzőkönyv a presbiterium tagjainak (mint leltáro-zók és becslők) szabályszerű aláírásaival hitelesített.

Kelt Barátos 1904 Május 18-án.

Bajkó György ref. Lelkész elnök

A presbiterium tagjainak mint leltározók és becslők aláírása

Bartha János megye bíró

Kocsis Elek énekvezér

Deák Barabás presbiter

Bartók Ferenc presbiter

Márk Ignác presbiter

(Olvashatatlan) presbiter

Bartók László

Kis József presbiter

Beder Albert presbiter

Beder László presbiter

(Barátosi Egyházközség levéltára, Presbiteri jegyző-könyv, oldalszámozás nélkül)

4. Jegyzőkönyv

Mely felvétel Barátoson 1908 év Julius hó 12-én Bajkó György lelkész elnökle alatt tartott presbiteri gyűlésen.

Jelen vannak:

Szonda László, Bartók Ferencz, Kiss Vilmos, Ferencz Ernő, Tanczos István, András János, Csorja Domokos mbró. Jegyző-könyv hitelesítésre fölkéretnek András János és Tanczos István presbiterek.

Tárgy:

1. Bajkó György elnök a(tyánkfí)a a következő jelentést teszi: Tisztelt Presbiterium! A presbiterium előtt ismeretes az egyh(ázi) törvények az a pontja, hogy a presbiteriek minden olyan károsodásért, a mely a presbiterium mulasztása által áll elő, kárpótálással tartoznak. Éppen azért az egyházi épületek jó karban tartásának elhanyagolása is ilyen felelőséget ró (a) presbiterium vállaira. Én mint lelkész s a presbiteriumnak elnöke türethetetlen állapotnak tartom tovább hanyagolni az egyházi épületek időn-kénti renoválását, ennél fogva részleteiben kívánok jelentést tenni a t. presbiterium előtt, hogy milyen sok tennivalónk volna az egyházi épületek rendbehozatala körül. Éppen azért a kicsinyes érdekeken felül emelkedve sziveskedjék vizsgálat tárgyává tenni az előterjesztésemben felhozottakat, s jó akaratulag az egyházkö-zség jólétét, fejlődését célzó határozatokban igyekezzék eleget tenni esküvel is megerősített presbiteri kötelességének. Ha mi jelen nemzedék nem javítunk időnként az ősök által áldozatok utján is felállított, de később az idő által megrongált egyházi épü-leteken, ennek elmulasztásán egyenesen egyházunk tönkremené-sét jelentené, melynek helyrehozását csak nagy anyagi áldozatok utján lehetne ismét eszközölni egy más nemzedéknek, de ezen nemzedék előtt azonban örökre hűtlen sáfároknak találhatunk, kik nembánomságunkal az egyház fejlődését veszélyeztető ha-tározatokat hoztunk. Kérem azért a presbiteriumot szeretettel, hogy alábbi előterjesztésemet megfontolni és jóakaratulag törek-vésben egyen-egyen segíteni sziveskedjenek.

I. Elsősorban is elkerülhetetlen sok javítani való van a Temp-lomon:

a). A cziinterem fődélzete omlófélben van, egyrésze le is om-lott annyira, hogy további intézkedésig a bejárást elzártam. Itt a fődélzetnek és a mennyezetnek újra építése elkerülhetetlen szűkség.

b). Ajtók, ablakok az idő által annyira megviselt és rongált állapotban vannak, hogy a hely tisztessége sem engedi tovább, hogy azok az ajtók és ablakok helyett újat ne állítsunk. Téli időben a havazás és a szél szabadon jár az ablakokon és ajtókon keresztül.

c). A templom alsó padozata is a hely tisztességével teljesen meg nem egyezhető rongált állapotban van s a padok között felállásra alkalmazott deszkák is annyira megrongálódtak s annyira oda nem illők, hogy egy perczig sem szabadna ott tovább megtűnni. Ennek az újra építése elkerülhetetlen szükség.

d). A kathedra elvált a faltól s alul látható elhasadás is azt mutatja, hogy minden perczben leomolhatik. Ezt sürgősen újra kell vakolni.

e). A templom mennyezete mely a furcsa képekkel ellátott és a 3–4 méter távolságra lévő gerenda fákra szegzett deszkákból áll, – annyira veszedelmes állapotban van, hogy mulhatatlan szükség a helyett egy bolthajtású alkalmas új mennyezetet állítani. Az orgona felett lévő mennyezetet egyenesen csak az orgona védi a leomlástól. A mennyezet közepe táján, de csaknem minden részen látható, hogy a gerenda fákhoz szegzett deszka végek a (---) hóról esőtől el vannak rothadva és így a szegek nem képesek megtartani a deszka mennyezetet.

f). A torony nyugoti és déli oldalán a vakolat sok helyt leomlott a hálozat megrosdásodott, szükséges tehát ezt beszegetni(?), nehogy a rosdásodás által kilukadjon és a lehulló esőtől megrohadjon a gerendázat. A feljáró lépcsők, a hiányos és megrongált padozat helyett új állítandó.

g). A templom és a torony lemeszelése. Ugy kívülről mint belülről nagyon szükséges az újra meszelés. Kívülről különösen a torony fekete, annyira látszik hogy csak nagyon régen meszeltette meg. A templom kívüli vakolatán is javítás eszközlendő.

II. A paplak körüli építkezés

A papi lakás miután egyszersmind a lelkeszi funkciók legnagyobb részének végzésére is rendelt középület, mulhatatlan szükség a tisztességnek megfelelő évenkénti jó karban tartása. A mélt. Ig. Tanács 259-1906 számú rendeletében a papi lakásnak a kor követelményeinek megfelelő renoválását avagy átalakítását kiváló gondoskodás tárgyává teszi a presbiteriumnak annyira, hogy a papi lakások rendbehozásának ügyét állandóan nyilvántartván, minden év végén jelentés teendő a lefolyt évben történt változásokról.

Itt a presbiterium előtt tudva van, hogy ha bár a szobák száma megfelelő is a 120 éves épületben, de annyira rendetlen beáznak(?) hogy mint az egyházi funkciók teljesítésére is rendelt középület, a mai beosztással meg nem állhat, mert nincsen külön szobából álló irodája, mely mulhatatlan szükséges, hogy az egyház levéltára, a már létező lett papi könyvtára, anyakönyvei a lelkesz irományaitól elkülönített szobában legyenek elhelyezve. Ez pedig egy kevés átalakítással keresztül vihető, mivel kész vagyok bármelyik szobát rendelkezésre átbocsátani. Azonban a szobák ajtóit, ablakait olyan ruhetetlen állapotban vannak, hogy azt tovább ilyen elhagyott állapotban tűnni nem lehet, mivel téli időben nagy tüzeléssel sem lakható. Két szobának a padozata helyett minden gondolkodás nélkül új állítandó, s a megrongált ajtók és ablakok kijavítandók vagy ujak állítandók. S miután a százados hasadó félben álló csaknem 80 cm vastagságu mészréteg miatt tisztán tartani illetve meszelni sem lehet, mulhatatlan szükséges kívül és belül újra vakoltatni, annyival is inkább, mivel poloskák is tenyészni kezdettek a nyugoti oldalán lévő szobákban.

A felső padozatán lévő sártapas az legnagyobb tisztogatás után is minden nap szakadatlanul hull be a szobákba úgy annyira, hogy a legnagyobb ujitással sem lehet a hely tisztességének megfelelő tisztaságot tartani. S mindez csak azért van, mert javításokat a régi épület falain és padozatain az egyház soha nem eszközölt. A két szobát melegítő de már használhatatlan kilukadt

fűtő helyett más veendő. Lépcsőzetek mind elvannak rongálódva. Az árnyékszék a lehető legrosszabb helyen van elhelyezve, mivel a hátsó bejáratnál a bejövő először azt találja, mely szintén a hely tisztességével teljesen össze nem egyeztethető. A püspöki látogatás alkalmával is ennek eltávolítása elrendeltetett volt.

b). A sűtőház helyett, mely mindenki előtt megbotránkozott állapotban áll, új fából más építendő. Az északi részén a fák nincsenek is egymásba vésvé, úgy áll, hogy bármikor össze omolhatnak.

c). A kapu már 3 éve hogy nyitva áll, teljesen tönkre ment, új állítandó. A disznóól kijavítandó.

III. Énekvezéri lakás körüli építkezés.

A). Az énekvezéri lakás is oly állapotban van, hogy a javítás elkerülhetetlen szükség. Az ajtók, ablakok, alsó padozatok helyett, melyek meg nem felelők vagy teljesen használhatatlanok, ujak állítandók. Az egész épület két kerüléssel (?) fennebb emelendő, mivel az ablakok csaknem a föld színén vannak, s mivel a falak között poloskák tenyésznek, egyidejűleg újra vakolandó. A zsindeynek fele része elrothadt, úgy annyira, hogy az eső szabadon esik a felső padozat földjére. A szobákba fűtők állítandók.

b). Az istálló már beszakadt, annak helyreállítása a legsürgősebb, nemcsak azért, hogy már használhatatlan állapotban van, hanem azért is, mert az egyház által a mult évben reá költött 360 korona is elvész, ha sürgősen az újra építésről nem gondoskodunk. Talán az egyházra a legelőnyösebb volna, ha a szintén összeroskadott szalmás fedelű csűr elbontásával annak megfelelő faiból az istállót s a mellette lévő disznóólt sürgősen kijavítanók. A csűr helyett pedig 3 év leteltével az egyh érdejének faiból új csűr állítatnék. A régi csűr miután szalmás fedelű, s miután most szintén kijavítandó volna, büntetés elkerülése nélkül ugyesen eszközölhetnék javítást a szalmás födélzetten.

c). Az udvar kerítés helyett új állítandó s általában a kisebb nagyobb javítás eszközlése tovább nem halasztandó.

Sziveskedjék tehát a presbiterium mindezekről meggyőződést szerezni, s egyházi törvények és rendeletek alapján szakértővel megvizsgáltatni, s az egyházi épületek javítását célzó előterjesztéseket megfontolás tárgyává tenni, az előterjesztett javításokról kimondott határozatban gondoskodni, nehogy mulasztás által okozott károkért a felsőbb egyh hatóság anyagi kárpótlással terhelje. Én megtettem a kötelességemet a presbiterium előtt, bennem megvan az igyekezet csak a presbiterium s annak minden tagja segítsen törekvésemben, s akkor ha a kicsiny avagy személyes indokokon felülemelkedve nyújt jobb kart, nem fog előttünk semmi akadály lenni, vagy ha lessz is leküzdve egyházunk ezen égető sebtét orvosolni tudjuk.

Hozzávetőleg az előterjesztett építkezési költségek összege a következő lenne:

I. Templomra.....3300 kor.

II. Paplak körüli építkezés.....1000 kor.

III. Énekvezéri lak körüli építkezés.....1000 kor.

Összesen:5300 kor

Fedezetül szolgálna

a központi kezelés alatti tőke.....3800 kor

2. Templom és papi lakra nyerendő segély, országos közalap és áll(ami) segély.....1000 kor.

3. A hivek közmunkálata.....500 kor

Összesen: 5300 korona.

Az egyház tehát csakis a központban lévő 3800 korona pénzét bocsátaná az építkezésre. A fakepe váltásra és további szaporításra szolgáló és az egyház évenkénti fenntartására szükséges pénztekéi sértetlenül maradnának. A hivek csakis a közmunkával terhelhetnének, mit minden igaz hívő megtehethet egyházáért, hiszen a kicsiny áldozat ugys csak porszemnyi az elődök áldozatával szemben.

Ha minden javítási munkálatok teljesítésére felajánljuk munkánkat és törekvéseinket, akkor az egyház sok időkre meg lesz mentve a nagyobb kiadásoktól, ellenkező esetben mulasztásaink által a nagy vagy évenkénti nagy összeggel járó és mégis soha meg nem felelő javításokkal olyan helyzetbe sodorjuk egyházunkat, mit nagy áldozatok útján sem tud helyre hozni a későbbi nemzedék. Ennyiben volt szerencsém előterjesztésemet megtenni és még egyszer kérem tehát szeretettel a presbiteriumot, hogy előlött határozatot hozni szíveskedjék.

Presbiteri gyűlés elnök aa-nak az egyh épületek mulhatatlan szükséges renoválása tárgyában tett előterjesztését megvizsgálás után egyhangulag elfogadva, következő határozatot hozza:

Vizsgáltassék meg egy szakértő által a szóbanforgó és kijavítandó templom, papilak, énekvezéri lak, s azokról felvett kiviteli költségzsámbla és tervrajz kikészítése a véleményezés után tétessenek meg az előmunkálatok, a javítási munkálatok engedélyezése tárgyában, s miután az előírányzandó építkezéshez szükséges különálló tőke készpénzben rendelkezésre jelenleg nem áll, határozatban kimondja a presbiteri gyűlés, hogy a központban kezelt körülbelül 3800 korona, mely egyik részét képezi az egyház közszükségleteire és kepeváltási alapra megteremtett tőkepénznek, mely tisztelettel kéressék ki a mélt. Ig. Tanácstól ezen összeg és forditassék az előterjesztett javítási munkálatokra. A költségek többi részének fedezését a presbiterium a hívek közmunkálataiból s az orsz közalap és a rendkívüli államsegélyből egyenes s mindenkorai segélyből reméli.

Az egyh-nak rendelkezése alatt lévő többi pénztőkéi mind oly természetűek, melyeknek csak kamatai használhatók fel. Nevezetesen „Közpénztár” pénz tőkéinek az adományozók végrendeletei szerint csakis a kamatai költethők el az egyház évi rendes közszükségleteinek fedezésére. A kepeváltó alap kamata pedig a fakepe évi illetmény megváltására fordittatik

Jegyzőkönyv felolvasás és helybenhagyás után aláíratik.

Bajkó György

Deák Barabás

Csorja Domokos

Ferencz Ernő jegyk vezető

(Barátosi Egyházközségi Levéltár, Presbiteri jegyzőkönyv 1896–1924, oldalszámozás nélkül)

5. A barátosi református egyház javítási kérése

a körzeti esperességhez

Nagytisztelätü Péter Károly esperes urnak, Szörce.

A barátosi ref egyház lelkeszi hivatalától.

73 sz./1908

Nagytisztelätü Esperes Ur!

Nagytszt. Egyhm. Tanács!

Ide mellékelve a tervbe vett építkezésekről felvett jegyzőkönyvet, azon tiszteletteljes kéréssel terjesztem a Nagyt. Esperes ur és a Nagyt. Egyhm. Tanács elé, hogy az abban felsorolt kijavítási munkálatokról felveendő műszaki tervrajz és költség számbla munkadíjának kiutalását az évi költségvetés keretén kívül

engedélyezni méltóztassék. A tervbe vet építkezés elkerülhetetlen szükséges, és hogy az egyház kikerülhesse a később bekövetkezendő még nagyobb költségeket, az építkezési munkálatok megkezdhetésének engedélyét jóelőre kikérni kénytelen, nehogy mulasztása által eshetőleg még nagyobb kára legyen az egyháznak.

Különösen sürgős kijavításra vár a templom mennyezete a mennyeiben a fresco képekkel ellátott deszka mennyezetet az orgona felett a leomlástól csak is az orgona védi még. A cinterem ajtója be is záratott, mivel a fedélzet- és mennyezetnek egy része leomlott. S műszaki véleményezésre azért van szükség, mert csak-is szakember adhat véleményt arról, hogy vajjon új mennyezetre lesz-e szükség, vagy pedig a régít ismét fel lehet szegezni a 3–4 méter távolságra lévő korhadt gerenda fákra.

Valamint sürgős az énekvezéri istálló kijavítása, a mennyeiben a gerendáinak egy része betörtött s a fedélzet újra építése elkerülhetetlen szükség.

A többi tervbe vett építkezések is mind nagyon szükségesek és éppen azért tisztelettel kérem a Nagytisztelätü Esperes urat és a Nagytisztelätü Egyhm Tanácsot, hogy az előmunkálatok megkezdését, s ha sikerül a központban elhelyezett kepeváltó, de előbb egyházi közszükségleti alapot képező pénztőkét kikérni akár kölcsönképpen is – a tervbe vett kijavításokat engedélyezni méltóztassék.

Mely tiszteletteljes kérésem után vagyok a Nagytisztelätü Esperes Ur és a Nagyt. Egyhm. Tanácsnak

Alázatos szolgálja

Bajkó György ref lelkesz

Barátos, 1908. Aug 3.

(Barátosi Egyházközségi Levéltár, C/39-es jelzet)

6. Csutak Vilmos levele a barátosi

ref egyházközség presbitériumának

A ref egyház tiszteletes presbitériumának, Barátos

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmánya hálás szívvel mond köszönetet a barátosi református egyház tiszteletes presbitériumának azon nagylelkű áldozatkészségéért, hogy az egyház régi templomának nagyíttatása és átalakítása következtében lebontott festett deszkamennyezetét, mely a székely díszítőművészet egyik XVIII. századbeli értékes emléke, a Székely Nemzeti Múzeumnak adományozta, s ezzel fennmaradását biztosítván, egyúttal emléket állított magának a múzeum gyűjteményeinek történetében.

Kiváló tisztelettel a SzNMúzeum ig vál Sztgyörgyön 1910. Dec. 21-én tartott gyűléséből

Csutak Vilmos

Múzeumőr, jegyző

Ig. Vál. Elnök

Sepsiszentgyörgy város polgármestere.

(SZNM Irattára, 131/1910 – A barátosi egyházközségnek elküldött levél iktatott másodpéldánya)



1. ábra A szacsvai templom kazettás mennyezete.
Fotó: Szócsné Gazda Enikő, 2012



2. ábra A maksai templom kazettás mennyezete
az Iparművészeti Múzeumban. Fotó: Kolozsi Ágnes



3. ábra A maksai festett papi szék. Fotó: Mihály Ferenc



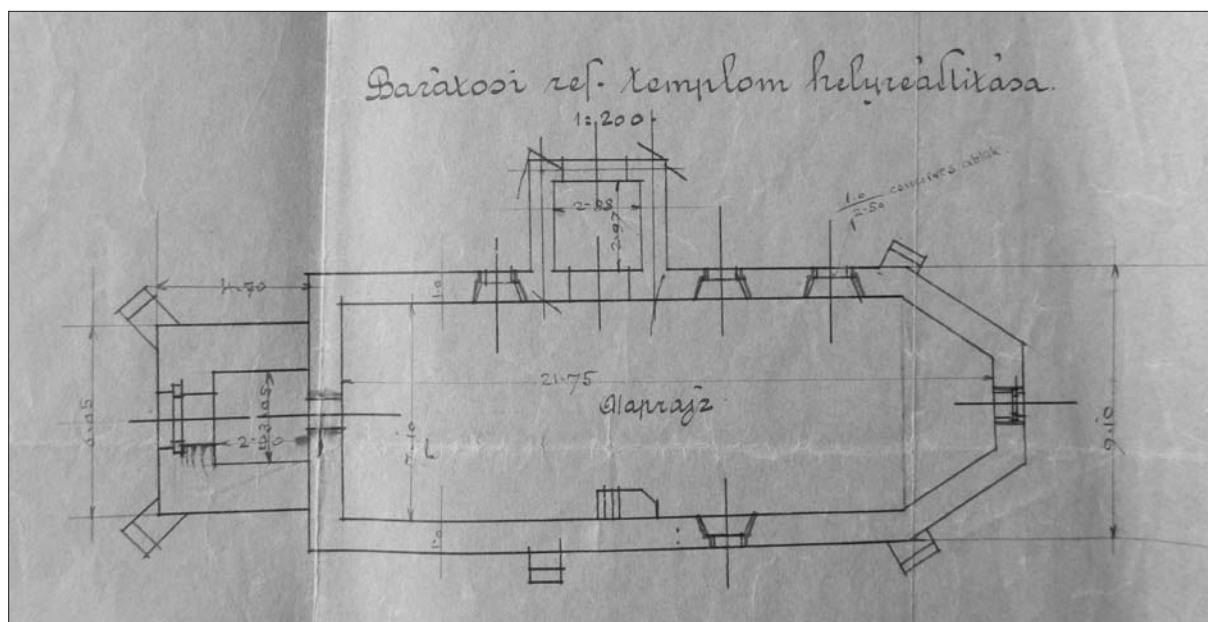
4. ábra Az alsócsernátoni templom festett padmellvédje.
Fotó: Mihály Ferenc



5. ábra A kálnoki unitárius templom mennyezete az átfestés előtt.
Foró: Gödri Ferenc, 1931 SzNM Fototékája, ltsz. F. 231



6. ábra Barátosi templombelső. Fotó: Mihály Ferenc, 2012



7. ábra A régi barátosi templom Malmos Andor által készített alaprajza. Barátosi Egyházközségi Levéltár



8. ábra 1913-as postai bélyegzőjű képeslap az új barátosi templomról.
Székely Nemzeti Múzeum Fototékája, JA10-033-1-es lelt. sz.



9. ábra A Székely Nemzeti Múzeum régiségtára, mennyezetén a barátosi mennyezettel.
Fotó: Incze Lajos, 1924. SzNM Fototékája, ltsz. F. 446



10. ábra A Székely Nemzeti Múzeum régiségtára,
mennyezetén a barátosi mennyezettel. Fotó: Incze Lajos, 1927.
SzNM Fototékája, ltsz. F. 457



11. ábra A 42-es kazetta, a kockázott edény maradványaival.
Fotó: Mihály Ferenc, 2013



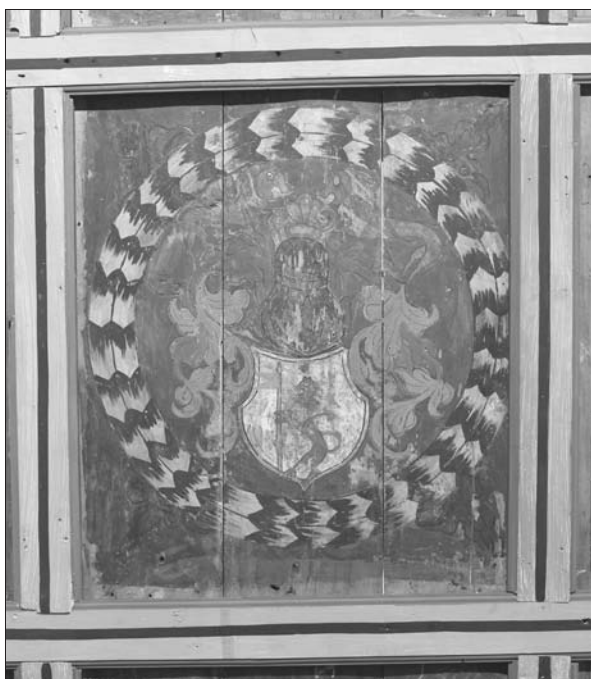
12. ábra a 84-es kazetta, amelynek aljából hiányzik a kockázott edény darabja. Fotó: Mihály Ferenc, 2013



13. ábra A barátosi mennyezet a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi alapkiállításán.
Fotó: Szőcsné Gazda Enikő, 2012



14–15. ábra A mennyezet két, föl nem szerelt kazettája a néprajzi gyűjteményben. Fotó: Szőcsné Gazda Enikő, 2012



16. ábra A címeres kazetta. Fotó: Mihály Ferenc, 2013



17. ábra A gólyás kazetta. Fotó: Mihály Ferenc, 2013